

Nr 447.

Av herr **Skoglund** i Doverstorp **m. fl.**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 174, angående statsbidrag för anordnande av skolmåltider.

I proposition nr 174 har Kungl. Maj:t för riksdagen framlagt förslag angående statsbidrag för anordnande av skolmåltider. Redan tidigare har statsbidrag utgått för anordnande av skolbarnsbespisning i de kommuner där behov därav ansetts föreligga; nu är det meningen att successivt utbygga denna tidigare verksamhet, så att efter en övergångsperiod skolbespisningen skall stå öppen för alla barn, såväl i obligatoriska som frivilliga, högre och lägre skolor samt vara helt avgiftsfri och oberoende av föräldrarnas ekonomiska villkor. Kostnaderna skola fördelas mellan stat och kommun, varvid statsbidragets storlek skall vara beroende av resp. kommuns ekonomiska bärkraft, d. v. s. i detta fall efter antalet skattekronor per innevånare i kommunen. Avgörande för frågan, huruvida skolbarnsbespisning bör anordnas eller ej överlåtes enligt propositionen helt på kommunerna, och deltagandet i skolmåltiderna, där sådana anordnas, är likaledes avsett att vara helt frivilligt.

I ett flertal kommuner har, såsom ovan påpekats, skolbarnsbespisning redan tidigare förekommit fr. o. m. budgetåret 1937/38 med bidrag av statsmedel, och denna verksamhet har under årens lopp successivt utbyggt. Under höstterminen 1943 ha sålunda nära 81 000 barn eller ca 15 % av rikets samtliga folk- och småskolebarn deltagit i skolbarnsbespisningen. Under samma tid hade dock endast ca 11 % av skoldistriktet anordnat skolbespisning. Av propositionen framgår sålunda, att skolbarnsbespisningen under senare år varit under ganska stark utveckling, men att det dock är ett stort avstånd till det av departementschefen angivna målet, en för alla skolbarn öppen bespisning. På grund av de i form av lokal- och personalbrist förekommande svårigheterna att nå detta mål har Kungl. Maj:t ansett sig tills vidare böra räkna med en övergångstid av fem år, under vilken skolmåltiderna företrädesvis skola reserveras för de mest behövande barnkategorierna inom folkskolan, vilka äro identiska med de i gällande statsbidragskungörelse § 6 omnämnda, d. v. s.

- a) barn med lång skolväg,
- b) klena eller sjuka barn,
- c) barn från hem med svag ekonomisk ställning, samt
- d) barn, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en ur näringsfysiologisk synpunkt fullgod måltid i sina hem.

Under samma övergångstid skola skolmåltider med statsbidrag till en början under form av försöksverksamhet anordnas i de högre skolorna för i främsta rummet

- a) barn med lång skolväg,
- b) klena eller sjuka barn,
- c) elever, vilka äro helt eller delvis befriade från terminsavgift, samt
- d) elever, vilka eljest ej kunna under frukostrasten erhålla en ur näringsfysiologisk synpunkt fullgod måltid i sina hem.

Med hänsyn till i remissyttrandena framförda betänkligheter mot den korta övergångstiden har emellertid departementschefen förklarat sig skola, sedan bättre erfarenhet vunnits om kommunernas möjligheter att lösa med utbyggnaden förbundna tekniska svårigheter, upptaga övergångstidens längd till förnyad prövning. Oavsett prövningens resultat skulle skolöverstyrelsen vid särskilda fall kunna ge dispens för övergångstidens förlängning under ytterligare viss bestämd tid.

I fråga om övergångstiden överensstämde Kungl. Maj:ts förslag med det till grund därför liggande betänkandet, som avgivits av 1941 års befolkningsutredning. Den av utredningen föreslagna övergångstiden av fem år för reformens fulla utbyggande har av flertalet remissinstanser framhållits vara alltför kort. Av propositionen att döma synas dessa ha förordat en övergångstid på i regel tio år eller mera. Den i propositionen förutsatta forceringen av anordnandet av en allmän skolbarnsbespisning synes också med hänsyn till de svårigheter som föreligga vara olämplig. En utbyggnad av skolbarnsbespisningen i den takt och den omfattning som propositionen förutsätter kommer givetvis att kräva en mycket stor och kostsam bygnadsverksamhet för att iordningsställa erforderligt antal köks- och utspisningslokaler, på vilka böra ställas numera vanliga krav på hygien och bekvämlighet. Särskilt på landsbygden måste därvidlag möta stora svårigheter, då det i regel icke torde vara möjligt att i dessa skolor inrymma utspisningslokaler. Även torde den nuvarande hygieniska standarden vid dessa skolor i stor utsträckning icke kunna anses tillfredsställande. Ej heller torde det vara möjligt att i någon större utsträckning på landsbygden anskaffa dylika utrymmen i enskilda eller allmänna byggnader i närheten av skolan.

För närvarande och under lång tid framåt finnes på olika områden ett mycket stort bygnadsbehov. Sålunda har framgått att inom folkskolan finnes ett betydande nu eftersatt behov av bättre undervisningslokaler, vars fyllande under den närmare framtiden måste taga i anspråk en avsevärd mängd av material, arbetskraft och kapital. Bostadsbyggandet har också under kriget blivit eftersatt och beräknas under kommande femårsperiod taga synnerligen stora resurser i anspråk. Näringslivets behov av nyanläggningar torde ställa mycket betydande krav på bygnadsindustriens kapacitet. Särskilt bör bemärkas behovet av en omfattande bygnadsverksam-

het vid jordbruket, dels för att fylla det normala behov av underhåll och förnyelse som under krigsåren blivit eftersatt, och dels den byggnadsverksamhet som ofrånkomligt måste följa med den jordbrukets rationaliseringsprocess, som just nu framstår som särskilt aktuell och som måste innefatta en mycket betydande byggenskap. När det gäller att täcka det mycket stora behov av byggnadsverksamhet som sålunda nu ackumulerats inom vårt folkhushåll, möta emellertid stora svårigheter genom knappheten på arbetskraft och på material. Det synes då förenat med stora vanskligheter och över huvud taget kunna leda till mycket allvarliga skadeverkningar för olika områden i folkhushållet, om man nu skulle sätta i gång en forcerad byggnadsverksamhet för skolkök och utspisningslokaler i den omfattning, som i propositionen förutsättes.

En faktor av stor betydelse för frågan om skolbarnsbespisningens utbyggnad och omfattning är tillgången på personal för verksamhetens drivande. Känt är att vårt folkhushåll för närvarande lider av en mycket besvärande brist på kvinnlig arbetskraft och detta särskilt inom de kategorier, varifrån nu ifrågasatt personal skall rekryteras. Ett icke obetydligt antal avdelningar på olika sjukhus ha måst stängas i brist på vårdpersonal. Samma brist förekommer inom den öppna sjukvården. Behovet av distrikts-sjuksköterskor och barnmorskor kan i olika delar av landet icke tillnärmelsevis fyllas, och denna brist på kvinnlig kvalificerad arbetskraft gör sig starkt gällande vid all socialvård överhuvud taget. Bristen på kvinnlig arbetskraft framträder särskilt starkt i hushållsarbete och hemvård. Med hänsyn härtill måste en forcering av utbyggandet av skolbarnsbespisningen i uti propositionen föreslagen omfattning, som skulle taga i anspråk en mycket stor personal, möta nästan oöverstigliga svårigheter. Enligt en av utredningen företagen undersökning rörande möjligheterna i de olika skoldistrikten att anskaffa erforderlig personal hade endast omkring 53 % förklarat sig ha möjlighet därtill; ej mindre än 1/3 av dessa distrikt ha förklarat att möjlighet därtill ej förelåg. Vidare är att märka, att antalet kvinnor i ålder mellan 20 och 40 år enligt propositionens uppgifter minskar från 1940 fram till 1960 med sammanlagt nära 200 000. Visserligen har utredningen — till vilken synpunkt också föredragande departementschefen anslutit sig — antagit att genom skolmåltiderna kommer att till arbetsmarknadens förfogande ställas en reserv av kvinnlig arbetskraft som frigöres från hemarbete genom det minskade antalet måltider i hemmen, men detta torde vara ett alltför optimistiskt betraktelsesätt. Den lättnad och tidsvinst i matlagingsbestyren, som för den hemarbetande kvinnan möjligen kan vinnas genom förslaget genomförande, kommer säkerligen i första hand att användas för andra hemuppgifter och endast mycket sällan för övergång till arbetsmarknadens förvärvsarbete.

Även om det kvantitativt sett skulle vara möjligt att tillgodose personal-

behovet — vilket nu såsom ovan påpekas icke är fallet — återstå dock de nödvändiga kompetensfordringarna, vilket ytterligare komplicerar frågan. Redan nu har det ju visat sig, att de skolmåltider som serverats i skolorna i viss utsträckning icke motsvarat de krav som främst ur näringshygienisk synpunkt måste uppställas. Visserligen har Kungl. Maj:t föreslagit en viss försöksverksamhet för utbildning av skolbespisningspersonal, men denna verksamhets omfattning synes icke ens tillnärmelsevis vara tillräcklig för täckande av behovet. Måhända har bristen på kvinnlig arbetskraft spelat in härvidlag, vilket antagande i viss mån synes berättigat på grund av departementschefens uttryckssätt, att denna arbetskraft måste »lockas» till kurserna; det framstår dock egendomligt att icke konsekvensen i stort av denna brist drages vid bedömandet av möjligheterna att inom den avsedda tiden realisera programmet.

Genom den nya kommunindelningen och den därefter väntade omorganisationen av skolväsendet torde mångenstädes ske en genomgående förändring av skolors förläggning, av utrymmesstandard och lokalers disposition etc. Det kan då uppenbarligen icke vara lämpligt att nu för stora kostnader i betydande utsträckning forcera fram byggande av nya skolköks- och utspisningslokaler, som kanske mycket snart visa sig vara felplacerade eller annars illa avvägda.

Lyckligtvis föreligger nu icke för barnens del något sådant trängande behov av en forcerad utbyggnad av verksamheten till allmän skolbarnbespisning enligt propositionens anvisningar, vilket framgår av uttalanden från den mest vittnesgilla sakkunskapen på detta område. Skolöverläkaren Herlitz framhåller att den svenska skolungdomens hälsotillstånd torde vara så gott att införandet av avgiftsfria skolmåltider för alla som önskade sådana för närvarande endast syntes svagt motiverat ur folkhälsans synpunkt. Skolöverläkaren i Stockholms stads folkskolor, U. Hjärne, har framhållit, att man icke alltför starkt bör betona näringsfysiologiska eller hygieniska argument för de mycket omfattande åtgärder befolkningsutredningen föreslår, eftersom näringsförhållandena i Sverige förbättrats sedan 1930-talet och hälsotillståndet bland barnen i skolåldern sedan länge befinner sig i en oavbruten förbättring. Svenska barnläkarförbundet har i skrivelse av den 25 oktober 1945 till ordföranden i 1941 års befolkningsutledning gjort gällande, att näringsstandarderna bland svenska skolbarn icke ger den ringaste anledning till oro. Sveriges läkarförbund är av den uppfattningen, att den av befolkningsutredningen föreslagna utvidgningen icke bör komma till genomförande. Förbundet grundar sin uppfattning främst på det förhållandet, att bärande skäl ur medicinsk synpunkt för en sådan utvidgning icke kunna framdragas.

Frågan huruvida skolmåltiderna böra vara avgiftsbelagda eller generellt fria har även ingående diskuterats såväl i utredningens betänkande som i

propositionen. För att utröna stämningen bland landets skoldistrikt har utredningen företagit en undersökning, varvid det visade sig, att ett betydande antal eller 37 % ansågo, att skolmåltider ej borde tillhandahållas gratis. Därtill kommer att 18 % icke hade någon bestämd uppfattning i frågan. Det kan sålunda konstateras, att en stark opinion bland landets skoldistrikt förordar rätt att upptaga avgifter, därest så av lokala skäl inom kommunen anses önskvärt. Vid en utbyggnad av skolbarnsbespisningen bör därför hänsyn tagas till den riktiga och av alla erkända principen om den kommunala självbestämmanderätten på så sätt, att kommunerna själva få avgöra huruvida avgift skall uttagas eller ej.

Någon tvekan torde ej kunna råda därom, att där hemmet kan ge skolbarnen fullgod kost och långa avstånd eller andra särskilda omständigheter ej lägga hinder i vägen, är det ur alla synpunkter bäst att barnen intaga sina måltider i hemmen. Därigenom kan också skolbarnsbespisningen hållas inom en mera begränsad ram, varigenom förut anförda svårigheter med lokaler och personal etc. liksom även kostnaderna begränsas. En begränsningsfaktor är den ovan angivna att avgift för skolmåltid — vilken ej får överskrida skoldistriktets självkostnader — får upptagas, då barnets målsman befinner utan svårighet kunna erlägga avgiften. Därjämte böra fortfarande utan tidsbegränsning gälla de i kungörelsen av den 8 maj 1942 givna villkoren för erhållande av statsbidrag, att inom distrikt behov av sådan bespisning föreligger med hänsyn till antalet barn från hem med svag ekonomisk ställning, antalet barn med lång skolväg eller annan därmed jämförlik omständighet.

Bespisningen bör i första hand stå öppen för

- a) barn med lång skolväg,
- b) klena eller sjuka barn,
- c) barn från hem med svag ekonomisk ställning samt
- d) barn, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en ur näringsynpunkt fullgod måltid i sina hem.

Med hänsyn till värdet av att skolfrukostar beredas de nämnda barnkategorierna i de fall, där detta är möjligt och kommunerna finna det önskligt, föreslå vi dock, att ur 1942 års kungörelse strykas de föreskrifter, vilka bl. a. som villkor för statsbidrag uppställa förekomsten av arbetslöshet eller visst skattetryck i kommunerna. Vidare ansluta vi oss till departementschefens förslag till statsbidragsskala.

Den i propositionen föreslagna försöksverksamheten i de högre skolorna föranleder ingen erinran från vår sida.

Den till grund för propositionen liggande utredningen måste anses ofullständig och otillfredsställande, särskilt i ekonomiskt avseende. Visserligen finnes en beräkning av den årliga kostnaden för själva bespisningen, vilken antages komma att uppgå till omkring 63 miljoner kronor. Men däremot

finnes ingen beräkning rörande de högst betydande byggnadskostnader, som måste följa med en utbyggnad av anordningarna för skolbespisning till den omfattning som propositionen avser. Förslag som innebära kostnadskrav av den storleksordning varom här är fråga böra dock vara så vitt möjligt klarlagda i avseende på sina ekonomiska konsekvenser. Särskilt i nuvarande mycket pressade statsfinansiella läge måste krävas att förslag, som innefatta mera avsevärda statsutgifter, böra vara grundligt och vederhäftigt utredda icke minst i fråga om kostnaderna och att endast starkt motiverade och nödvändiga förslag föras fram till ytterligare belastande av statens finanser.

Utom förut anförda svårigheter, som skulle aktualiseras av ett försök att genomföra en allmän skolbarnsbespisning enligt propositionens program, bör alltså redan skälig hänsyn till statens finanshushållning motivera en begränsning. Uppenbart är väl att propositionens målsättning, statskommunal kostnadsfri bespisning av alla skolbarn oberoende av behov och ekonomisk ställning, icke kan vara en så trängande angelägenhet att den bör genomföras utan hänsyn till statens ekonomiska svårigheter eller till andra väsentliga krav på statens insatser för sociala behov. Vi vilja som skolbarnsbespisningens mål sätta att skolbarnsbespisningen bör så utbyggas och anordnas att så vitt möjligt alla skolbarn, som därav äro i verkligt behov, må kunna erhålla en måltid i skolan. För en på så sätt inriktad och begränsad skolbarnsbespisning erfordras sådana tillämpningsbestämmelser, som ovan angivits. Av detta vårt ställningstagande följer, att vi icke kunna acceptera propositionens förslag om en tidsbestämd s. k. övergångstid, efter vilken tid nuvarande bestämmelser för statsbidrag skola bortfalla. Vi anse att härövan angivna villkor och bestämmelser böra utan tidsbegränsning fortsätta att gälla, och att de erfarenheter som under verksamheten kunna inhämtas få vara avgörande för om och i vad mån bestämmelserna framdeles eventuellt kunna behöva modifieras i ena eller andra avseendet.

Med hänvisning till vad sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 174 måtte besluta

dels att nu icke bifalla det av departementschefen framlagda förslaget om genomförande under en femårsperiod av för alla barn öppna avgiftsfria skolfrukostar i folkskolorna;

dels att 1942 års kungörelse angående statsbidrag till skolbarnsbespisning i folkskolorna skall i fortsättningen tillämpas, dock med den ändringen att kommuner, som vilja anordna skolbarnsbespisning, må oavsett skattetryckets höjd eller om arbetslöshet råder bli berättigade till statsbidrag för av kommunen lämnade avgiftsfria måltider enligt de

grunder som finnas angivna å sid. 100—101 i propositionen nr 174;

dels att godkänna den av departementschefen föreslagna försöksverksamheten med bespisning i högre skolor; samt

dels att i övrigt bevilja de i propositionen för budgetåret 1946/47 begärda anslagen å tillhoppa 3 771 000 kronor.

Stockholm den 30 mars 1946.

Martin Skoglund.

Elis Håstad.

Erik Hagberg,
Malmö.

Gunnar Falla.

Elsa Ewerlöf.

James I. A. Dickson.

E. Birke.
